

ISSN 1728-3817 (загальний)

ISSN 1728-2195 (серійний)

ВІСНИК

**КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

60-62

2004

Досліджуються питання діалектики реформування методології сучасної правничої науки й освіти, конституційних реформ в Україні та прав людини, правового регулювання фірмових найменувань за чинним законодавством України, поняття і диференціація способів захисту цивільних прав та інтересів.

Розглядаються питання компенсації шкоди за екологічним законодавством, завдання стадії підготовки цивільних справ до судового розгляду, правові засади діяльності опозиційного уряду тощо.

Розраховано на науковців, юристів-практиків, студентів.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР	В.І.Андрейцев, д-р юрид. наук, проф.
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	В.І.Андрейцев, д-р юрид. наук, проф.; Н.Ю.Пришва, д-р юрид. наук, доц. (заст. відп. секр.); С.В.Гринько, канд. юрид. наук, доц. (відп. секр.); Г.І.Балюк, д-р юрид. наук, проф.; О.М.Вінник, д-р юрид. наук, доц.; Л.К.Воронова, д-р юрид. наук, проф.; О.В.Дзера, д-р юрид. наук, проф.; О.О.Шевченко, д-р юрид. наук, проф.; Н.Г.Шукліна, канд. юрид. наук, доц.; С.С.Яценко, д-р юрид. наук, проф.
Адреса редколегії	02017, Київ-17, вул. Володимирська, 60, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, юридичний факультет; ☎ (38044) 239 3167
Затверджено	Вченою радою юридичного факультету 24 березня 2003 року (протокол № 6)
Атестовано	Вищою атестаційною комісією України. Постанова Президії ВАК України № 1-05/7 від 09.06.99
Зареєстровано	Міністерством інформації України. Свідоцтво про Державну реєстрацію КІ № 251 від 31.10.97
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет" Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02
Адреса видавця	01030, Київ-30, 6-р Т.Шевченка, 14, кімн. 43 ☎ (38044) 239 3172, 239 3222; факс 234 0105

ЗМІСТ

ВИПУСК 60

Андрейцев В.А. Сучасна правнича наука та освіта: діалектика реформування методології.....	
Лисенко А.М., Конституційна реформа в Україні та права людини	
Ковальчук О.М. Теоретико правові дослідження Г.М.Даниловича - першого декана юридичною факультету Київського університету.....	
Притика Ю.Д. Поняття і диференціація способів захисту цивільних прав та інтересів.....	
Краснова М.В. Компенсація шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища як загальноююридичний принцип охорони довкілля.....	
Шиманович О.М. Поняття, види та роль судових рішень у захисті прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства і держави.....	
Кривошеїна І.В. Правове регулювання фірмових найменувань за чинним законодавством України.....	
Марусенко Р.І. Правові аспекти реєстрації земельних сервітутних прав.....	
Давидова Н.О. Принципи особистих немайнових прав фізичної особи.....	
Бондаренко Н.Л. Завдання стадії підготовки цивільних справ до судового розгляду.....	
Совгіря О.В. Правові засади діяльності опозиційного Кабінету Міністрів: загальна характеристика.....	
Старушкевич А.В. Метод криміналістичного аналізу телефонних викликів і особливості його використання при розслідуванні злочинної діяльності у сфері наркобізнесу.....	
Самохін О.Ю. Зміст криміналістичної характеристики незаконного обігу наркотичних засобів.....	
Сагайдак П.Г. Використання методів фіксації при проведенні слідчих дій.....	

ВИПУСК 61

Андрейцев В.А. Сучасна правнича наука та освіта: діалектика реформування методології.....	53
Толкачова Н.Є. Золота була 1356 р. і королівська влада в Германії.....	57
Панасюк О.Т. Звичаєве регулювання трудових відносин.....	62
Беляневич О.А. Принцип свободи договору за Цивільним та Господарським кодексами України.....	64
Ковальчук Т.Г. Правові аспекти юридичних засобів охорони земель.....	68
Боднар Т.В. Договірні зобов'язання як категорія цивільного права.....	73
Балюк Г.І., Єлісеєва О.В. Правові засади вирішення судами спорів, пов'язаних із зверненням стягнення на земельну ділянку (як предмет іпотеки) на вимогу кредитора.....	75
Тернавська В.М. Деякі питання історії становлення і розвитку інституту суду присяжних в Україні.....	79
Совгіря О.В. Сучасний стан та перспективи нормативно-правового регулювання правового статусу парламентської опозиції в Україні.....	82
Смирнов М.І. Діюча сфера застосування відеоконференц'язку при одержанні доказів з кримінальних справ.....	85
Лисенко А.М., Мельник О.С. Застосування біометричних систем для ідентифікації особи.....	87
Старушкевич А.В. Криміналістичний аналіз слідової картини сексуальних вбивств.....	92

ЗМІСТ

ВИПУСК 62

Рудик П.А. Аналіз президентських та парламентських альтернативних законопроектів про внесення змін до Конституції України.....	99
Толкачова Н.Є., Коструба В.В. Роль Кальмарської унії (1397-1523) у формуванні централізованої національної держави у Швеції.....	105
Боднар Т.В. Особливості виконання грошових зобов'язань у цивільному праві України.....	110
Панова Г.В. Правовий статус біженців в Україні та Росії: порівняльно-правовий аналіз.....	113
Совгиря О.В. Правовий статус парламентської опозиції в Україні: перспективи законодавчого регулювання.....	116
Романюк Л.В. Обмеження, пов'язані з прийняттям на державну службу та проходженням державної служби.....	119
Ващенко Ю.В. Правові аспекти спрощеної системи оподаткування в Україні.....	121
Солодкіна О.В. Поняття і значення банківського нагляду в системі правового регулювання банківської діяльності.....	125
Марусенко Р.І. До питання про правову природу земельного сервітуту.....	129
Баронова Т.В. Поняття та юридичні ознаки державного земельного кадастру.....	132
Швець О.А. Державне замовлення як правова форма резервування сільськогосподарської продукції.....	135
Шиманович О.М. Проблема сутності (юридичної природи) судового рішення з цивільному процесуальному праві України.....	137
Скригонюк М.І. Генезис суспільних (масових) заворушень і його правове обґрунтування.....	140
Ляхутін Р.С. Функції кримінального покарання.....	144

АНАЛІЗ ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ТА ПАРЛАМЕНТСЬКИХ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ЗАКОНОПРОЕКТІВ ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

З позицій сучасних конституційних принципів аналізуються положення президентських і парламентських альтернативних законопроектів про внесення змін до Конституції України, розкриваються їхні адекватні та відмінні аспекти.

According to the modern constitutional principles, the articles of Presidential and Parliamentary Alternative Draft Documents are being analyzed on Amendments to the Constitution of Ukraine; their adequate and variable aspects are being defined.

Внесення змін до Конституції України є невід'ємною складовою частиною проведення реформи політичної системи нашої країни. Цьому вже протягом останніх п'яти років підпорядковують свої зусилля різні політичні сили. Тому в даній статті зробимо спробу проаналізувати положення президентських і парламентських альтернативних законопроектів про внесення змін до Основного Закону України, зосередивши головну увагу на президентському законопроекті про внесення змін до Конституції України від 19 червня 2003 р. і парламентському опозиційному законопроекті від 1 липня 2003 р., поданого до Верховної Ради України 161 народним депутатом (реєстраційний № 3207-1) та встановивши можливий зв'язок з положеннями Закону України "Про внесення змін до Конституції України", прийнятого 8 грудня 2004 р. Верховною Радою України.

Процес внесення змін до Основного Закону України започаткували опозиційні до Президента України народні депутати України, які відповідно до чинної Конституції України (ст. 93), використовуючи своє право законодавчої ініціативи¹, 1 липня 1999 р. подали до Верховної Ради України законопроект про внесення змін до Конституції України (ст. 84, 85, 89, 92, 93, 94, 106, 147, 150, 151 та п. 6 розд. XV Конституції України).

Законопроектом пропонувалося внесення змін, які регламентували б організацію і порядок роботи органів парламенту, засади законодавчої діяльності та основні вимоги до закону, статус, організацію і порядок діяльності Рахункової палати та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини законами України (п. 21 ст. 92), передбачали б дотримання Президентом України термінів застосування вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів (ч. 2 ст. 94; п. 30 ст. 106), адже він інколи ці терміни порушував, розширення функцій Конституційного Суду України шляхом ухвалення ним не лише рішень, але й висновків з питань, передбачених Конституцією України (ст. 150) та ін.²

У зв'язку із загостренням суперечностей між Президентом України і Верховною Радою України, необхідністю подолання протистояння і конфронтації між різними політичними силами, органами законодавчої й виконавчої влади та з метою з'ясування позиції громадян України щодо деяких актуальних питань функціонування Верховної Ради України 16 квітня 2000 р. був проведений всеукраїнський референдум за народною ініціативою, яким пропонувалося внесення змін до Конституції України. На референдумі з'ясувалися позиції громадян України щодо доповнення Конституції України положеннями про дострокове припинення Президентом України повноважень Верховної Ради України в разі, якщо вона протягом одного місяця не зможе сформулювати постійно діючу парламентську більшість (передбачалося, що Президент України буде на неї спиратися у своїй діяльності) або затвердити протягом трьох місяців Держбюджет України (ст. 90) (у Верховній Раді України були випадки, коли Держбюджет України тривалий час не затверджувався), про вилучення з Конституції України норми, що народні депутати України не можуть бути без згоди парламенту притягнені до кримінальної від-

повідальності, затримані чи заарештовані (ст. 80), про зменшення складу Верховної Ради України з 450 до 300 народних депутатів (ст. 76), про необхідність формування двопалатного парламенту в Україні, де одна з палат представляла б інтереси регіонів країни³. За ці пропозиції громадяни України проголосували схвально: було подано залежно від пропозиції 81, 68-89, 91 % голосів громадян України від тих, хто взяв участь у референдумі⁴.

Виходячи з підсумків референдуму, Президент України подав до Верховної Ради України законопроект "Про внесення змін до Конституції України за результатами всеукраїнського референдуму за народною ініціативою". Водночас частина народних депутатів розробила альтернативний законопроект "Про зміни до Конституції України за результатами всеукраїнського референдуму 16.04.2000 року". Обидва законопроекти за зверненням Верховної Ради України розглядалися Конституційним Судом України на предмет надання ним висновку щодо відповідності законопроектів вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Аналіз законопроектів свідчить, що вони пропонували різні підходи до виконання рішень референдуму. Президентський законопроект передбачав внесення відповідно до результатів референдуму змін до ст. 76, 80, 90, 106 Конституції України, що посилювало б вплив глави держави на Верховну Раду України⁵. Парламентський законопроект орієнтував на зміну форми державного правління в Україні, розширення повноважень Верховної Ради України, підвищення її ролі та вдосконалення роботи. Поряд зі змінами, що збігалися із зазначеними вище змінами президентського законопроекту ст. 76, 80, 90, 106 Конституції України, парламентський законопроект передбачав внесення змін і доповнень також до статей 75, 76, 79, 80, 84, 85, 93, 94, 96, 97, 98, 109, 111, 113, 114, 115, 116, 122, 150 та інших Основного Закону України, пов'язаних із запровадженням в Україні двопалатного парламенту, перерозподілом повноважень між Верховною Радою України і Президентом України та зміною статусу Кабінету Міністрів України⁶.

На думку народних депутатів України, внесення таких змін до Конституції України зумовлено не тільки результатами всеукраїнського референдуму 16 квітня 2000 р., але й необхідністю подальшого вдосконалення Конституції України, її адаптації до правових основ європейської демократії. З міркуваннями народних депутатів України я повністю погоджуюсь.

Пропозиції президентського і парламентського законопроектів щодо внесення змін до ст. 90 і 106 Конституції України збігалися. Статтю 90 пропонувалося доповнити ч. 5 такого змісту: "Президент України може також достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо Верховна Рада України протягом одного місяця не змогла сформулювати постійно діючу депутатську більшість або в разі незатвердження нею протягом трьох місяців підготовленого і поданого в установленому порядку Кабінетом Міністрів України Державного бюджету України". У ст. 106 пропонувалося

п. 8 ч. 1 чинної конституційної норми "Президент України припиняє повноваження Верховної Ради України, якщо протягом 30 днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися" доповнити словами: "та в інших випадках, передбачених Конституцією України"⁷, що в даному випадку малося на увазі вищезазначене доповнення до ст. 90 Основного Закону України. Гадаю, що такі доповнення сприяли б певній консолідації народних депутатів України. Конституційний Суд України визнав, що запропоновані обома законопроектами зміни до ст. 90 та п. 8 ч. 1 ст. 106 Конституції України відповідали конституційним вимогам. Гадаємо, що такі доповнення сприяли б певній консолідації народних депутатів України.

Щодо інших пропозицій обох законопроектів, то Конституційний Суд України оцінив їх по-різному. Запропоновані Президентом України зміни до ст. 76 - зменшити склад Верховної Ради України з 450 до 300 народних депутатів України, а ч. 3 ст. 80 - "Народні депутати України не можуть бути без згоди Верховної Ради України притягнені до кримінальної відповідальності, затримані чи заарештовані" - виключити Конституційний Суд України визнав їх такими, що відповідали вимогам ст. 157 і 158 Конституції України⁸. Зміни і доповнення, запропоновані народними депутатами України до низки статей, були визнані такими, що не відповідали конституційним вимогам або по них було припинено провадження. Так, Конституційний Суд України визнав зміни до ст. 80 Основного Закону України, викладені в редакції парламентського законопроекту "Народні депутати і сенатори України не можуть бути без згоди Верховного Суду України притягнені до кримінальної відповідальності, затримані чи заарештовані" як такі, що не відповідали вимогам ст. 157 Конституції України, оскільки передбачали обмеження прав і свобод людини і громадянина⁹. Крім цього, Конституційний Суд України припинив провадження в частині, що стосувалися запропонованих парламентським законопроектом змін до ст. 75, 76, 79, ч. 1 і 2 ст. 80, ст. 84, 85, 88, 93, 94, 96, 97, 106, 107, 109, 113, 114, 115, 116, 122, 126, 128, 131, 150 Конституції України та доповнення її ст. 82.1; 84.1; 101.1; 101.2; 101.3; 101.4; 101.5; 101.6; 101.7; 101.8; 101.9; 101.10; 101.11; 101.12; 101.13; 101.14, 101.15; 101.16. Він мотивував це відсутністю комплексних змін та необхідністю системного підходу до їх внесення¹⁰.

Виходячи з політичної ситуації, що склалася, з потреби внесення комплексних змін до Конституції України, Президент України 29 травня 2000 р. видав указ, яким передбачив створення конституційної комісії з розробки пакета відповідних змін до Основного Закону України. Конституційна комісія мала визначитися з принципами та порядком формування двопалатного парламенту, оптимальним визначенням поняття "постійно діюча парламентська більшість", з переглядом змісту депутатського імунітету, кількістю членів парламенту, розв'язати деякі інші важливі питання.

У зв'язку з частими виходами деяких народних депутатів України, обраних за партійними списками, зі складу однієї фракції та переходом до іншої, частина народних депутатів України 1 грудня 2000 р. подала до парламенту законопроект про внесення змін до Конституції України (реєстраційний № 6254). У ньому передбачалося доповнити ст. 81 положенням, що в разі виходу народного депутата України, обраного за виборчим списком політичної партії, блоку політичних партій, зі складу фракції даної партії, блоку партій, його повноваження припиняються достроково на підставі закону. Конституційний Суд України дане положення визнав таким, що відповідає конституційним вимогам¹¹.

Положення вищезазначених парламентських законопроектів про внесення змін до Основного Закону України з урахуванням висновків Конституційного Суду України були використані в новому законопроекті "Про внесення змін і звільнень до Конституції України", поданому народними депутатами України до парламенту 23 лютого 2001 р. (№ 7091). Крім положень попередніх законопроектів, тут передбачалася низка нових пропозицій: утворення парламентської (депутатської) більшості й формування нею складу уряду (ст. 82); розширення повноважень Верховної Ради України щодо призначення на посаду і звільнення з посади Прем'єр-міністра України, Генерального прокурора України, затвердження нею персонального складу уряду, деяких керівників центральних органів виконавчої влади (ст. 85); пропорційне обрання керівників органів парламенту відповідно до представництва в ньому політичних сил (нова ст. 89); зменшення кількості народних депутатів з трьох четвертих до двох третіх від конституційного складу парламенту, які могли б прийняти рішення про усунення Президента України з поста в порядку Імпічменту (ст. 111); у разі дострокового припинення повноважень Президента України покладання виконання його обов'язків не на Прем'єр-міністра України, а на Голову Верховної Ради України (ст. 112); відповідальність уряду вже перед парламентом (ст. 113) та складання своїх повноважень перед новообраною Верховною Радою України (ст. 115); розширення повноважень уряду у вирішенні кадрових питань в органах виконавчої влади (ст. 116, 118) тощо¹².

Даний законопроект був поданий до Конституційного Суду України. Народні депутати України обумовлювали прийняття зазначених змін і доповнень до Основного Закону України необхідністю більш "чіткого розподілу обов'язків гілок влади", посилення взаємозв'язку та взаємної відповідальності між Верховною Радою України і Кабінетом Міністрів України, а також звільнення Президента України від виконання певних обов'язків, які, на їхню думку, були "причиною зайвих напружень у відносинах між гілками влади"¹³.

Своє ставлення щодо зазначених пропозицій народних депутатів висловили Президент України і Кабінет Міністрів України в листах до Конституційного Суду України. Президент України зазначив, що більшість положень парламентського законопроекту, на його думку, не відповідали вимогам ст. 157 Конституції України Кабінет Міністрів України в запропонованих законопроекті змін і доповненнях бачив в основному надання парламенту і уряду повноважень, які за Конституцією України здійснює Президент України, і що це може призвести до розбалансування передбаченого Конституцією України механізму рівноваги між органами законодавчої, виконавчої та судової влади¹⁴.

Конституційний Суд України дійшов висновку, що положення парламентського законопроекту відповідали вимогам Конституції України, крім одного доповнення, що комітети Верховної Ради України також "здійснюють контроль за виконанням законів і постанов Верховної Ради України органами державної влади та органами місцевого самоврядування, їхніми посадовими особами", зі яким було припинено конституційне провадження¹⁵.

Проте процес політичної реформи в Україні шляхом внесення змін до Конституції України сповільнився. Президент України у зверненні до українського народу 24 серпня 2002 р. запропонував прискорити його. На початку березня 2003 р. він подав до Верховної Ради України проект Закону України "Про внесення змін до Конституції України" з винесенням його на всенародне обговорення в березні - травні 2003 р.¹⁶

Враховуючи результати соціологічних опитувань, думки і пропозиції, висловлені під час всенародного обговорення, Президент України представив парламенту 19 червня 2003 р. оновлений законопроект "Про внесення змін до Конституції України". Водночас з цим частина народних депутатів України, опозиційних до Президента України, підготувала альтернативний законопроект. Обидва законопроекти в липні 2003 р. були надіслані до Конституційного Суду України на предмет їх відповідності конституційним вимогам. Хоч Президент України відкликав свій законопроект з Конституційного Суду України, проте порівняння та аналіз положень його законопроекту з положеннями парламентського законопроекту, внесеного 161 народним депутатом України (реєстраційний № 3207-1) як альтернативного, має важливе значення, оскільки дає змогу встановити тотожні й відмінні за змістом положення, справжні наміри авторів законопроектів, їхні підходи і позиції щодо проведення конституційної реформи в Україні.

Процес проведення політичної реформи дуже складний, дії політичних сил, що причетні до нього, часто змінюються залежно від політичної ситуації, про що свідчать події у Верховній Раді України 8 квітня 2004 р., коли відбулося голосування за законопроект про внесення змін до Конституції України. Зміни до Основного Закону України не були внесені, оскільки за законопроект 4105 проголосували 294 народних депутати України, що недостатньо для прийняття закону. Ця подія ще раз підтвердила суперечливість і непередбачуваність процесу проведення реформи політичної системи в Україні. Тому порівняльний аналіз положень обох законопроектів про внесення змін до Конституції України, можливі міркування щодо них актуальні й сьогодні.

Обидва законопроекти ставили перед собою мету змінити існуючу в Україні модель державного правління, здійснивши перехід від президентсько-парламентської до парламентсько-президентської республіки. Тому необхідно шляхом внесення змін до Конституції України знайти такий механізм перерозподілу конституційних повноважень між гілками влади, зокрема, Президентом України, Верховною Радою України і Кабінетом Міністрів України, щоб до мінімуму звести можливість їх конфронтації, домогтися підвищення відповідальності всіх гілок влади за державні справи, політичної стабільності в Україні.

Аналіз пропозицій, викладених в обох законопроектах, проводимо за напрямками, що стосуються прав і свобод людини і громадянина, Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, судової гілки влади, територіального устрою і місцевого самоврядування. Такий підхід дає можливість виявити адекватні й відмінні позиції авторів законопроектів, аспекти, які піднімаються лише одним із законопроектів, наміри і позиції їхніх авторів тощо.

Важливим принципом Конституції України, за яким регулюються суспільні відносини, є принцип послідовного гуманізму. Народні депутати пропонували внести зміни до ст. 29 Конституції України, скоротивши із 72 до 48 годин граничний строк тримання особи під вартою без вмотивованого рішення суду, коли такий захід застосовується в разі нагальної необхідності запобігти злочини чи його попередити. Ця пропозиція, на нашу думку, прийнятна, оскільки спрямована на посилення конституційних гарантій права людини на свободу та особисту недоторканість і відповідає нормам міжнародного права.

Доцільною була також пропозиція парламентського законопроекту, що стосувалося гарантії прав людини, - це доповнення ст. 59 Конституції України положенням,

що порядок та способи надання правової допомоги визначаються законом¹⁷. Президентський законопроект до розділу про права, свободи і обов'язки людини і громадянина пропозицій не вносив.

Багато змін і доповнень обидва законопроекти пропонували до розділу, присвяченому Верховній Раді України. Президентський законопроект передбачав вибори народних депутатів проводити відповідно до закону на пропорційній основі (вибори народних депутатів у 2002 р. проводилися за змішаною системою), повноваження парламенту продовжити з чотирьох до п'яти років (ст. 76), чергові вибори до Верховної Ради проводити в рік, протязом якого проводяться чергові вибори Президента України і до органів місцевого самоврядування, (ст. 77)¹⁸. Таких пропозицій народні депутати України не висловлювали.

Зазначимо, що положення президентського законопроекту про проведення виборів народних депутатів України на пропорційній основі й продовження повноважень Верховної Ради України з чотирьох до п'яти років знайшли закріплення в Законі України "Про внесення змін до Конституції України" від 8 грудня 2004 р., де передбачено, що склад парламенту в 2006 р. обиратиметься на засадах пропорційної системи, а строк повноважень Верховної Ради України після виборів 2006 р. становитиме п'ять років¹⁹.

Президентський і парламентський законопроекти вносили майже тотожні за змістом пропозиції щодо окремих повноважень народних депутатів України (ст. 78) і, зокрема, стосовно того, що вони не можуть обіймати інші оплачувані посади, займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю (крім викладацької, наукової та творчої діяльності), а в разі виникнення обставин, що порушують вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності вони в двадцятиденний строк повинні були б вирішити це питання²⁰. Аналогічні положення закріплені і в Законі України про внесення змін до Конституції України.

Обидва законопроекти пропонували внести з певними відмінностями доповнення про дострокове припинення повноважень народного депутата України в таких випадках (ст. 81): коли порушувалися вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності; виходу (виключення) його зі складу парламентської фракції партії (виборчого блоку політичних партій), за виборчим списком якої (якого) він був обраний; за відсутність його без поважних причин на пленарних засіданнях парламенту²¹. Пропоновані обома законопроектами норми про дострокове припинення повноважень народних депутатів у разі порушення вимог щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності та невходження народного депутата, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій) до складу їхньої депутатської фракції або виходу народного депутата зі складу такої фракції, закріплено в Законі України про внесення змін до Конституції України. Гадаємо, що ці зміни будуть дещо дисциплінувати народних депутатів України.

Пропозиції президентського і парламентського законопроектів з питань організації та порядку роботи Верховної Ради України, її повноважень були різними. З метою стати незалежними від Президента України з організації роботи Верховної Ради України народні депутати пропонували, щоб організація і порядок її діяльності встановлювалися поряд з Конституцією України не за законом про регламент Верховної Ради України, а її регламентом (ст. 82)²². Таким чином народні депутати намагалися в організації своєї роботи бути незалежними від Президента України, адже закон про регламент

Верховної Ради підписується ним, а регламент приймається парламентом. Закон України про внесення змін до Конституції України закріпив цю норму.

Президентський законопроект таких пропозицій не пропонував. Проте він передбачав утворення протягом одного місяця з дня відкриття першого засідання Верховної Ради України на основі узгодження та поєднання політичних позицій політичними партіями (виборчими блоками політичних партій, коаліцією політичних партій) з числа народних депутатів постійно діючої парламентської більшості та організації її діяльності (ст. 83). Ця ідея втілена в Законі України про внесення змін до Конституції України. Він фіксує положення, що у Верховній Раді України на основі результатів виборів і на основі узгодження політичних позицій формується коаліція депутатських фракцій, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України. Така коаліція формується протягом одного місяця з дня відкриття першого засідання парламенту, що проводиться після чергових або позачергових виборів Верховної Ради України, або протягом місяця з дня припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України (Голос України. - 2004. - 8 грудня. - С. 2).

Зазначимо, що в президентському законопроекті пропонувалося встановити гарантії додержання прав парламентської меншості (опозиції) Конституцією України та відповідним законом²⁵. Вважаємо цю пропозицію прийнятною. Вона і сьогодні залишається актуальною. Цього не передбачав парламентський законопроект.

У зв'язку із запропонованим перерозподілом повноважень між Президентом України і Верховною Радою України обома законопроектами передбачалося значне розширення повноважень парламенту з кадрових питань. Обидва законопроекти пропонували, щоб Верховна Рада України призначала, а не лише давала згоду на призначення за поданням Президента України Прем'єр-міністра України, приймала його відставку. Відмінність у запропонованих положеннях була лише в тому, що за президентським законопроектом парламент мав би призначати лише частину членів уряду і припиняти їхні повноваження, а за парламентським законопроектом Верховна Рада України мала б не тільки приймати відставку Прем'єр-міністра України, але й звільняти його, затверджувати за поданням Прем'єр-міністра України весь персональний склад уряду, затверджувати на посадах чи звільняти з посад за поданням Прем'єр-міністра України окремих членів Кабінету Міністрів України.

Підкреслимо, що ці пропозиції народних депутатів враховано в Законі України про внесення змін до Конституції України. Він закріпив положення, що до повноважень Верховної Ради України належить призначення за поданням Президента України Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України, Міністра закордонних справ, призначення за поданням Прем'єр-міністра України інших членів Кабінету Міністрів України, Голови Антимонопольного комітету України, Голови Державного комітету телебачення та радіомовлення України, Голови Фонду державного майна України, звільнення зазначених осіб з посад, вирішення питання про відставку Прем'єр-міністра України, членів Кабінету Міністрів України, призначення на посаду та звільнення з посади за поданням Президента України Голови Служби безпеки України (п. 12, 12¹ ст. 85).

Водночас парламентський законопроект пропонував внести низку змін, які б розширювали повноваження Верховної Ради України у вирішенні й інших кадрових питань, а саме, призначення та звільнення нею Голови

України з питань телебачення і радіомовлення, Генерального прокурора України та ін.⁴.

Ці пропозиції парламентського законопроекту в Законі України про внесення змін до Конституції України враховано частково. Так, Верховній Раді України належатиме призначення на посаду та звільнення з посади Голови Національного банку України за поданням Президента України, призначення на посаду та звільнення з посад половини складу Ради Національного банку України, половини складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення (п. 18, 19, 20 ст. 85). Генеральний прокурор України призначатиметься на посаду та звільнятиметься з посади за згодою Верховної Ради України Президентом України (ч. 1 ст. 122).

Президентський і парламентський законопроекти пропонували доповнення до ст. 89. Воно стосувалося роботи органів парламенту. За президентським законопроектом він мав би обирати не лише голів комітетів Верховної Ради України, але й їхніх перших заступників, заступників і секретарів комітетів. Пропонована норма закріплена в Законі України про внесення змін до Конституції України. Парламентський законопроект пропонував, щоб комітети Верховної Ради України за її дорученням здійснювали контроль за виконанням її законів і постанов²⁵. Введення таких норм, на нашу думку, сприяло б підвищенню відповідальності керівників цих органів перед парламентом.

Тотожні й відмінні положення мали законопроекти щодо дострокового припинення повноважень Верховної Ради України (ст. 90). Обидва законопроекти передбачали, що Президент України може достроково припинити повноваження парламенту, якщо протягом 60 днів після складання повноважень (відставки) Кабінету Міністрів України Верховна Рада України не затвердила його новий склад. Президентський законопроект пропонував, що було відсутнє в парламентському законопроекті, внести і таке доповнення: Президент України може достроково припинити повноваження парламенту ще й тоді, якщо протягом одного місяця у Верховній Раді України не сформовано постійно діючу більшість від її конституційного складу і якщо до 1 грудня нею не затверджено Держбюджет України на наступний рік²⁶.

Запропоновані положення як ті, що збіглися в обох законопроектах, так і окремо президентського законопроекту нині закріплені в Законі України про внесення змін до Конституції України. У законі записано, що Президент України має право достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо протягом одного місяця у Верховній Раді України не сформовано коаліцію депутатських фракцій, протягом 60 днів після відставки Кабінету Міністрів України не сформовано персональний склад Кабінету Міністрів України, протягом 30 днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися (ч. 2, ст. 90). Гадаємо, що застосування цих норм спонукає народних депутатів працювати злягодніше, активніше і цілеспрямованіше.

Народні депутати пропонували чіткіше виписати порядок підписання законів Верховної Ради України Президентом України (ст. 94) в разі, якщо протягом встановленого строку він не повернув закон для повторного розгляду, або у випадку, коли Верховна Рада України подолала його вето під час повторного розгляду законів. У цих випадках законопроект передбачав, що закон вважається схвалений Президентом України і має бути офіційно оприлюднений Головою Верховної Ради України за його підписом²⁷.

Заслужує на увагу пропозиція народних депутатів посилити контрольні функції парламенту. З цією метою їхній законопроект передбачав надати Рахунковій палаті, що діє від імені Верховної Ради України, функції контролю не тільки за використанням коштів Державного бюджету України, але й за формуванням його прибуткової частини (ст. 98). Ця пропозиція вже реалізована в Законі України про внесення змін до Конституції України.

Значна частина змін і доповнень стосувалася конституційно-правового статусу Президента України. Президентський законопроект фіксував нове положення (ст. 103), що чергові вибори Президента України проводяться в рік, протягом якого відбуваються чергові вибори до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування²⁸.

Президентський і парламентський законопроекти пропонували внесення змін, що розширювали повноваження Президента України щодо припинення повноважень Верховної Ради України. Про пропозиції президентського законопроекту з цього приводу йшлося вище (ст. 90). Щодо парламентського законопроекту, то за його пропозицією рішення про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України Президент України мав би приймати після консультацій з Головою Верховної Ради України, його заступниками, керівниками депутатських фракцій і груп²⁹. Підхід до вирішення цього питання, запропонований народними депутатами, на нашу думку, демократичніший, ніж підхід Президента України. Він знайшов їхнє схвалення. Таку норму включено до Закону України про внесення змін до Конституції України.

Відповідно до пропозицій обох законопроектів передбачалося і певне обмеження повноважень Президента України у вирішенні кадрових питань. Це стосувалося передусім формування уряду, призначення Прем'єр-міністра України, віце-прем'єр-міністрів, деяких міністрів і голів державних комітетів та служб на користь Верховної Ради України тощо.

Водночас зазначимо, що в цьому питанні між пропозиціями президентського і парламентського законопроектів були значні відмінності. За президентським законопроектом Президент України мав би вносити парламенту подання про призначення Прем'єр-міністра України за пропозицією політичних партій, їхніх коаліцій, які сформували постійно діючу парламентську більшість. Цього не передбачалося парламентським законопроектом. Президентський законопроект пропонував призначати Президентом України за поданням Прем'єр-міністра України міністрів внутрішніх справ, закордонних справ та оборони України, що відсутнє в парламентському законопроекті, а також голів Державної податкової адміністрації, Державної митної служби, Служби безпеки, Державного комітету у справах охорони державного кордону України, а парламентський законопроект - голів Антимонопольного комітету, Державного комітету телебачення і радіомовлення України, що не передбачено президентським законопроектом, та Державного комітету у справах охорони державного кордону і Служби безпеки, що збіглося з президентським законопроектом.

У парламентському законопроекті вносилися й інші зміни до повноважень Президента України: пропонувалося встановити порядок нагородження Президентом України державними нагородами відповідно до закону, обмежити його повноваження на вето щодо законів про внесення змін до Конституції України. Парламентський законопроект пропонував у разі дострокового припинення повноважень Президента України виконання його обов'язків з певними обмеженнями на період до обрання і вступу на пост нового Президента України покласти не

на Прем'єр-міністра України, а на Голову Верховної Ради України. Ця ідея вже стала нормою Закону України про внесення змін до Конституції України (ст. 112).

Президентський і парламентський законопроекти пропонували значні зміни, що стосувалися статусу органів виконавчої влади, зокрема, Кабінету Міністрів України, його формування та повноважень. Проте їхні пропозиції не збіглися. За президентським законопроектом Кабінет Міністрів України мав би бути відповідальний не тільки перед Президентом України, але й перед Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний їй в межах, передбачених Конституцією України, а за парламентським законопроектом він мав би бути відповідальний та підконтрольний тільки перед Верховною Радою України і підзвітний їй в межах, передбачених Конституцією України (ст. 113)³⁰.

У Законі України про внесення змін до Конституції України конституційною нормою стала пропозиція президентського законопроекту. У законі записано, що Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України в межах, передбачених цією Конституцією (ч. 2 ст. 113).

В обох законопроектах правомірно передбачалося, що Прем'єр-міністра України мала призначати Верховна Рада України, а не Президент України, оскільки його кандидатуру мали рекомендувати народні депутати України (ст. 114). Проте механізм добору Прем'єр-міністра України в законопроектах мав свої відмінності. За президентським законопроектом його кандидатуру мав би вносити Президент України за пропозицією політичних партій (виборчих блоків, коаліцій партій), які сформували б у парламенті постійно діючу більшість³¹. За парламентським законопроектом Прем'єр-міністром України за поданням Президента України призначався б спочатку представник партії (виборчого блоку партій), яка (який) мала (мав) у Верховній Раді України найбільшу кількість народних депутатів. У разі відмови їх від посади Прем'єр-міністра України або відхилення їхнього представника парламентом право на висування кандидатури на посаду Прем'єр-міністра України належало б другій за кількістю народних депутатів України політичній партії (виборчому блоку партій). І у випадку відхилення парламентом двох попередньо запропонованих кандидатур Президент України мав би запропонувати на посаду Прем'єр-міністра України представника парламентської коаліції, якщо така була створена на основі більшості народних депутатів³². Отже, механізм добору на посаду Прем'єр-міністра України, запропонований парламентським законопроектом, на нашу думку, демократичніший. Проте парламентський законопроект не вказував виходу із становища, якщо не буде створена парламентська більшість, на що чітко орієнтував президентський законопроект - формування постійно діючої парламентської більшості.

Народні депутати при прийнятті Закону України про внесення змін до Конституції України дійшли компромісу. Законом фіксуються положення, що Прем'єр-міністр України призначається Верховною Радою України за поданням Президента України, що кандидатуру для призначення на посаду Прем'єр-міністра України вносить Президент України за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України або депутатської фракції, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України (ч. 2 і 3 ст. 114).

Гадаємо, що цілком логічним було запропоновано положення обох законопроектів про те, що Прем'єр-міністр України складає повноваження перед новооб-

раною Верховною Радою України (абз. 1 ст. 115), а не перед новообраним Президентом України, адже вона мала його призначити.

Положення законопроектів щодо відставки Прем'єр-міністра України і членів Кабінету Міністрів України частково збігалися і мали відмінності. Збігалися положення президентського і парламентського законопроектів у тому, що Прем'єр-міністр України мав би право заявити Верховній Раді України про свою відставку, що його відставка мала б бути наслідком відставки всього складу уряду. Відрізнялися положення законопроектів щодо відставки членів Кабінету Міністрів України. За президентським законопроектом члени уряду, які призначалися б Верховною Радою України, мали б право заявити їй свою відставку, а члени уряду, яких призначав би відповідно до Конституції України Президент України, мали б право заявити йому про свою відставку. За парламентським законопроектом член уряду мав би право заявити про свою відставку Прем'єр-міністрові України³³.

У результаті компромісу народних депутатів зазначені вище положення президентського і парламентського законопроектів знайшли своє закріплення в Законі України про внесення змін до Конституції України в новій уточненій редакції. У ст. 115 зазначається, що Кабінет Міністрів України складає повноваження перед новообраною Верховною Радою України, що Прем'єр-міністр України, інші члени Кабінету Міністрів України мають право заявити Верховній Раді України про свою відставку, що відставка Прем'єр-міністра України, прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри Кабінету Міністрів України мають наслідком відставки всього складу Кабінету Міністрів України.

У законопроектах передбачалося значно розширити повноваження Кабінету Міністрів України. За обома законопроектами він мав би призначати за поданням Прем'єр-міністра України керівників центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу уряду, і припиняти їхні повноваження, а за парламентським законопроектом - ще утворювати, реорганізовувати та ліквідувати органи виконавчої влади, крім міністерств (ст. 116), призначати та звільняти з посад голів місцевих державних адміністрацій (ст. 118). Зазначені вище пропозиції президентського і парламентського законопроектів (ст. 116), крім положення парламентського законопроекту "Призначати та звільняти з посад голів місцевих державних адміністрацій" (ст. 118), у новій уточненій редакції втілювалися в Законі України про внесення змін до Конституції України. Стаття 116 доповнилася пунктами 9¹ і 9², в яких зазначається, що Кабінет Міністрів України утворює, реорганізовує та ліквідує відповідно до закону міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, діючи в межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади; призначає на посади та звільняє з посад за поданням Прем'єр-міністра України керівників центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України.

Таким чином, президентський та парламентський законопроекти пропонували суттєво змінити статус Кабінету Міністрів України, підпорядкувавши його Верховній Раді України і значно розширивши його повноваження. У Законі України про внесення змін до Конституції України ці наміри реалізовано. Ми повністю поділяємо такий підхід до внесених змін з даного питання, адже вони спрямовані на підвищення ролі Кабінету Міністрів України, його відповідальності за соціально-економічний розвиток України, зростання добробуту українського народу.

Президентський та парламентський законопроекти вносили доповнення, спрямовані на розширення функцій

прокуратури. Так, на прокуратуру мав би покладатися ще нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їхніми посадовими і службовими особами (ст. 121 Ж³⁴). Парламентський законопроект, крім цього, передбачав посилення впливу на прокуратуру Верховної Ради України шляхом призначення нею за поданням Президента України Генерального прокурора України (ст. 122).

Ці пропозиції в Законі України про внесення змін до Конституції України враховані частково. Зокрема, до ст. 121 внесено доповнення, що на прокуратуру покладається "5) нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержання законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їхніми посадовими особами". Щодо пропозицій стосовно призначення Генерального прокурора України, то народні депутати погодилися на компроміс, за яким Генерального прокурора України призначає на посаду і звільняє з посади Президент України за згодою Верховної Ради України. Ця норма значно демократичніша, ніж та, що записана в чинній Конституції України, за якою Генеральний прокурор країни призначається на посаду Президентом України за згодою Верховної Ради України, а звільняється Президентом України вже без згоди Верховної Ради України.

З метою підвищення відповідальності суддів судів загальної юрисдикції законопроекти пропонували ліквідувати їхнє право обіймати посади безстроково (ст. 126). Водночас, на нашу думку, вони чітко визначали механізм формування складу суддів. Перше призначення на посаду професійного судді на п'ять років мав би здійснювати Президент України (повторювалося положення чинної Конституції України), а на наступний термін суддів мала б обирати Верховна Рада України не безстроково, а на 10 років (за обома законопроектами) з правом повторного обрання (за парламентським законопроектом) у порядку, встановленому законом³⁵. Проте ця пропозиція не знайшла підтримки у Верховній Раді України.

Президентський законпроект пропонував також внесення низки змін, що стосувалися продовження вікового цензу суддів Верховного Суду України та Конституційного Суду України, порядку формування Конституційного Суду України, строків призначення його суддів, терміну обрання Голови Конституційного Суду України, чого не було в парламентському законопроекті.

Однак народні депутати пропонували з повноважень Конституційного Суду України вилучити офіційне тлумачення законів України (п. 2 ч. 1 ст. 150) і віднести його до повноважень Верховної Ради України (п. 3 ч. 1 ст. 85). Ця пропозиція за висновком Конституційного суду України не відповідала вимогам ст. 157 Конституції України, а тому не могла бути визнана прийнятною для внесення змін до Конституції України³⁶.

Порівняння пропозицій президентського і парламентського законопроектів про внесення змін, що стосувалися аспектів територіального устрою України і місцевого самоврядування, свідчить, що парламентський законопроект їм приділив більше уваги. Він уточнював визначення "місцевого самоврядування", сформулював поняття "громада", передбачав установити законом розмежування повноважень між державою і місцевим самоврядуванням, підстави і порядок взаємного делегування повноважень тощо.

Пропозиції парламентського законопроекту, що стосувалися місцевого самоврядування в Законі України про внесення змін до Конституції України, не враховані. Проте готується окремий проект Закону України про внесення змін до Конституції України щодо вдоскона-

лення системи місцевого самоврядування, який передбачено прийняти Верховною Радою України до 1 вересня 2005 р.³⁷.

Президентський законопроект пропонував збільшити термін повноважень депутатів місцевих рад, сільського, селищного і міського голови з чотирьох до п'яти років та проводити чергові вибори їх у рік, протягом якого проводяться чергові вибори Президента України, чергові вибори до Верховної Ради України та до Верховної Ради Автономної Республіки Крим. У Законі України про внесення змін до Конституції України врахована лише пропозиція щодо збільшення терміну повноважень депутатів сільських, селищних, міських, районних та обласних рад до п'яти років.

Отже, враховуючи новий етап соціально-економічного і політичного розвитку нашої країни, спираючись на світовий і вітчизняний досвід, Президент України і народні депутати України провели конструктивну творчу роботу з підготовки реформи політичної системи України шляхом внесення пропозицій щодо конституційних змін. Переважна більшість цих пропозицій вже врахована в Законі України про внесення змін до Конституції України. Прийняття їх парламентом має створити, на нашу думку, сприятливі умови для вдосконалення механізму взаємодії законодавчої й виконавчої гілок влади, підвищення їхньої відповідальності перед народом та поліпшення роботи їх для загальнодержавної справи. Потребує серйозної і копіткої роботи вдосконалення системи місцевого самоврядування, розмежування функцій місцевого самоврядування і місцевих державних адміністрацій, розширення повноважень органів місцевого самоврядування, які найближче знаходяться до народу і найкраще знають його потреби.

¹ Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. - К., 1997. - С. 41. ² Висновок Конституційного Суду України від 14 березня 2001 р. - № 1-в/2001 у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України "Про внесення змін до Конституції України (статей 84, 85, 89, 92, 93, 94, 106, 147, 150, 151 та пункту 6 розділу XV Конституції України)" вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про внесення змін до статей 84, 85 та інших Конституції України) // Вісн. Конституційного Суду України. - 2001. - № 2. - С. 4-13. ³ Центральна виборча комісія // Урядовий кур'єр. - 2000. - 5 квіт. - С. 4. ⁴ Про підсумки всеукраїнського референдуму 16 квітня 2000 року // Голос України - 2000. - 25 квіт. - С. 2. ⁵ Висновок Конституційного Суду України від 27 червня 2000 року № 1-

в/2000 у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України "Про внесення змін до Конституції України за результатами всеукраїнського референдуму за народною ініціативою" вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про внесення змін до статей 76, 80, 90, 106 Конституції України) // Вісн. Конституційного Суду України. - 2000. - № 3. - С. 10-14. ⁶ Висновок Конституційного Суду України від 11 липня 2000 року № 2-в/2000 у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України "Про зміни до Конституції України за результатами всеукраїнського референдуму 16.04.2000 року", поданого народними депутатами України, вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про внесення змін до Конституції України за ініціативою народних депутатів України) // Вісн. Конституційного Суду України - 2000. - № 3. - С. 17-23. ⁷ Вісник Конституційного Суду України. - 2000 - № 3 - С. 11, 14, 18, 23. ⁸ Там само. - С. 14. ⁹ Там само. - С. 22. ¹⁰ Там само. - С. 17-23. ¹¹ Висновок Конституційного Суду України від 4 липня 2001 року № 2-в/2002 у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України "Про внесення змін до Конституції України" вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про внесення змін до статті 81 Конституції України) // Вісн. Конституційного Суду України - 2001. - № 4. - С. 31-34. ¹² Висновок Конституційного Суду України від 16 жовтня 2002 року № 1-в/2002 у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України "Про внесення змін і доповнень до Конституції України" вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа щодо внесення змін до статей 81, 82, 85, 87, 89, 90, 94, 97, 98, 106, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 118, 122 Конституції України та доповнення її статтею 89) // Вісн. Конституційного Суду України - 2002. - № 5. - С. 18-26. ¹³ Там само. - С. 22. ¹⁴ Там само. - С. 26-30. ¹⁵ Про внесення змін до Конституції України: Проект закону України: На всенародне обговорення - К., 2003. ¹⁶ Про внесення змін до Конституції України: Проект Закону України внесено народними депутатами України // Голос України - 2003 - 12 серп. - С. Ю. ¹⁷ Про внесення змін до Конституції України: Проект Закону України внесено Президентом України // Урядовий кур'єр. - 2003. - 21 черв. - С. 3. ¹⁸ Голос України. - 2004 - 8 груд. - С. 2. ¹⁹ Урядовий кур'єр. - 2003. - 21 черв. - С. 3; Голос України. - 2003. - 12 серп. - С. Ю. ²⁰ Там само. ²¹ Голос України - 2003. - 12 серп. - С. Ю. ²² Урядовий кур'єр. - 2003. - 21 черв. - С. 3. ²³ Голос України. - 2003. - 12 серп. - С. Ю. Урядовий кур'єр. - 2003. - 21 черв. - С. 4; Голос України. - 2003. - 12 серп. - С. Ю. ²⁴ Там само. ²⁵ Голос України - 2003. - 12 серп. - С. Ю. ²⁶ Урядовий кур'єр. - 2003. - 21 черв. - С. 4. ²⁷ Голос України. - 2003. - 12 серп. - С. Ю. ²⁸ Урядовий кур'єр. - 2003. - 21 черв. - С. 4; Голос України. - 2003. - 12 серп. - С. Ю. ²⁹ Урядовий кур'єр. - 2003. - 21 черв. - С. 4. ³⁰ Голос України. - 2003. - 12 серп. - С. Ю. ³¹ Урядовий кур'єр. - 2003. - 21 черв. - С. 4; Голос України. - 2003. - 12 серп. - С. 11. ³² Там само. ³³ Там само. ³⁴ Висновок Конституційного Суду України від 30 жовтня 2003 року № 1-в/2003 у справі про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України "Про внесення змін до Конституції України", направленою Головою Верховної Ради України, вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про внесення змін до статей 29, 59, 78 та інших Конституції України) // Вісн. Конституційного Суду України - 2003. - № 5. - С. 43. ³⁵ Закон України "Про внесення змін до Конституції України" від 8 груд. 2004 р. // Голос України. - 2004. - 8 груд. - С. 1, 2.